
*Милана Милицина
(м. Київ)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСНУВАННЯ КИЇВСЬКОГО КАДЕТСЬКОГО КОРПУСУ

Це повідомлення присвячено заснуванню Київського кадетського корпусу, причинам, які привели до цього і наслідкам даної події. Джерелами повідомлення стали документальні матеріали фонду Київського кадетського корпусу (4 описи, 532 справи), які зберігаються у Державному архіві м. Києва. Щодо наукових праць, то в результаті їх історіографічного аналізу можна зробити висновок, що, окрім нарису Н. Завадського¹ та спогадів-досліджень Г. Аустріна та В. Дубинського², це питання залишається відкритим. Найцікавішою за фактологічним і концептуальним наповненням видається насамперед праця полковника Київського кадетського корпусу Н.П. Завадського. Автор ретельно зібрав, проаналізував та виклав у своєму дослідженні всі відомі на той час /1908р./ дані про останній. Його можна по праву вважати першим літописцем його історії. Спочатку Н.Завадський передбачав видати цей нарис до 50-річного ювілею закладу /1901р./, але це йому не вдалося, й книга вийшла друком 1908 р.

Сам автор не вважав цю працю “історією корпусу”, що залишалося справою майбутнього, а лише намагався подати окремі історичні факти, звести в єдине ціле відомості про цей заклад за 50 років, паралельно торкаючись життя військово-навчальних закладів взагалі.

Другим важливим джерелом стала стаття двох випускників корпусу – Георгія Аустріна і Володимира Дубинського, в якій подається як суто фактологічна канва існування закладу, важливі деталі, так й окремі епізоди з повсякденного життя кадетів, котрі роблять розповідь цікавішою та додають живих фарб до суто об’єктивної інформації.

Крім того, останнім часом у Російській Федерації почали виходити окремі праці з історії кадетських корпусів³, котрі продовжили багаті напрацювання попередників, серед яких варті уваги дослідження радянських учених Л. Безкровного⁴, П. Зайончковського⁵, сучасного російського історика С. Волкова⁶ й ін. Багатою виявилася також історіографія XIX – початку XX ст. Зокрема саме тоді побачили світ праці з описовою традицією П. Петрова⁷, Ф. Грекова⁸, М. Лалаєва⁹, А. Лацинського¹⁰.

Губернські кадетські корпуси розпочали свою історію у Російській імперії з 1830 р., коли за ініціативи імператора Миколи I було затверджено “Положення” про останні. До того вони існували лише на етнічно російській території. В цьому документі йшлося і про заснування корпусу на 400 кадетів для Херсонської, Таврійської, Волинської та Подільської губерній у місті Єлизаветграді. Доки тривав збір коштів для його побудови, 1833 р. вийшов ще один наказ “корпусу в Єлизаветграді не затверджувати”, а замість нього заснувати аналогічний заклад у Києві¹¹. На його утримання дворянство Київської, Волинської й Подільської губерній зобов’язалося 1847 р. вносити щорічно 67 000 руб.

сріблом і просило про надання корпусу назви Володимирський на честь великого князя Володимира Олександровича (народився 10.04.1847 р.), на що і було отримано дозвіл імператора. Можна припустити, що перенесення закладу з Єлизаветграда до Києва здійснювалося на прохання дворянського зібрання якоїсь з губерній, скоріше за все Київської, які хотіли, аби корпус існував у центральному її місті.

Постало питання про місце розташування нового закладу. Того ж року в Києві побував імператор Микола I, який особисто обрав із запропонованих місце для побудови майбутнього корпусу. Ця ділянка землі була розташована за містом, у місцевості під назвою Шулявка з великим лугом та ставком. Після розпорядження імператора місцева влада одразу ж віддала цю ділянку землі у власність закладу. Побудову приміщення останнього доручили архітектору Івану Шторму. До того часу особовий склад корпусу було вирішено розмістити в приміщенні 2-ї київської гімназії, з вихованців якої й почали набір 200 осіб для нового корпусу, які, по-перше, мали бажання перейти на навчання до військового закладу, а, по-друге, були приписані до нього і належали до дворян трьох вищеназваних губерній. 23 листопада 1851 р. новозатверджений директор Корпусу полковник А.В. фон-Вольський отримав відношення штабу головного начальника військово-навчальних закладів цесаревича Олександра Миколайовича з наказом все необхідне для влаштування закладу виконати до 25 грудня 1851 р., аби 1 січня 1852 року його відкрити. До того ж у цьому розпорядженні полковнику фон-Вольському було наказано при влаштуванні корпусу “керуватися переважно зразками столичних військово-навчальних закладів”¹². Починаючи з цього розпорядження, директор корпусу почав активно влаштовувати заклад у приміщенні 2-ої київської гімназії (Див. додаток). 31 жовтня 1851 р. фон-Вольський отримав листа від директора останньої О. Рігельмана про майно, яке гімназія передавала корпусу на 200 вихованців¹³. Окрім нього, комісія для побудови приміщення закладу на чолі з київським військовим, подільським та волинським генерал-губернатором Д.Г. Бібіковим і в складі А.В. фон-Вольського, О. Рігельмана й архітектора Університету Св. Володимира В.І. Беретті оглянули будівлі 2-ї київської гімназії з метою облаштування там Корпусу, а саме: 1) кам’яний головний корпус у три поверхи над підвальним та з четвертим над середньою частиною будівлі; 2) кам’яний нежитловий флігель у два поверхи; 3) кам’яний нежитловий флігель, або конюшні з комірчинами й сараями. Актом, складеним 30 травня 1852 р., стверджувалося, що непридатні для житла приміщення 2-ї київської гімназії цілком можуть служити для створюваного закладу. Вже 14 грудня 1851 р. його директор фон-Вольський отримав листа від військового міністра князя Чернишова про те, що 2 листопада імператор затвердив тимчасове положення, штат і табелі корпусу¹⁴.

Одночасно з облаштуванням останнього в гімназії йшла підготовка до будівництва власного приміщення¹⁵.

В рапорті виконуючого обов’язки київського військового, волинського та подільського генерал-губернатора князя І.І. Васильчикова імператору “Про облаштування у київській 2-й гімназії двох рот кадетів” йшлося про можливість негайного їх утворення, з яких одну, неранжовану

(без зброї й амуніції), влаштувати в гімназичній будівлі; з тих, хто знаходяться в останній, вихованців-дворян ввести до складу цих рот, а решту гімназистів перевести в інші заклади. Отже, за попередніми підрахунками у складі вихованців 2-ї київської гімназії на той час знаходилася така їх кількість, а саме – дворян: Київської губернії – 277 чол.; Подільської – 24; Волинської – 66; з них за віком від 9 до 12 років – 99, з яких належало до місцевого дворянства лише 73 чол. Доукомплектування слід було здійснити шляхом прийому дітей за рахунок держави. В.О. генерал-губернатора був переконаний, що місцеві дворяни проситимуть про влаштування своїх дітей у корпус. Це дозволить їм забезпечити останнім не лише навчання, а і подальшу кар'єру через вступ на військову службу. За таких умов не складно буде сформувати дві роти. Це тим більш справедливо, що в 2-ій гімназії діти дворян Київської губернії становлять переважну більшість, тоді як дворяни волинські й подільські, які в рівній мірі беруть участь у пожертвах на утримання корпусу, мають рівне право з київськими користуватися закладом. Тим більше, що місцеві дворяни зобов'язалися вносити щорічно по 5 коп. сріблом з ревізької душі на утримання корпусу з дня його відкриття та прийому вихованців. За приблизним підрахунком, це мало становити щорічно більше 67 тис. руб. сріблом. Хоча на утримання 200 кадетів у двох ротах потрібно було по 200 руб. на кожного, що становило 40 тис. руб. сріблом, але вважалося за потрібне почати збір пожертви з дворянства з тим, аби решту вносити до Київської контори комерційного банку до відкриття корпусу в повному складі. Й тоді вже відсотки від капіталу витрачати на утримання вихованців від дворян, допускаючи до прийому їх на власний кошт. Але це треба було робити не раніше, ніж будуть заміщені всі вакансії кандидатами від дворянства, на які останні мають право відповідно до пожертвуваних сум, що було обумовлено 20-ю статтею “Правил” для прийому їх дітей у кадетські корпуси від 1 січня 1845 р. На переконання генерал-губернатора дворянство кожного повіту мало обирати певну кількість дітей, яку повинне узгоджувати з генерал-губернатором, та подавати на розгляд головному начальнику військово-навчальних закладів. Потім ці списки з усіма документами повітові предводителі дворянства передаватимуть корпусному начальству.

1851 р. під час приїзду до Києва корпус відвідав Микола І. І того ж року він отримав від начальника військово-навчальних закладів цесаревича Олександра Миколайовича подарунок – ікону св. Олександра Невського як благословення нововідкритому корпусу. По-перше, цей подарунок свідчив про те, що відкриття закладу відбулося й, по-друге, ікона св. Олександра Невського мала символізувати, що кадети долучаються до славних військових традицій російської армії.

Після урочистостей розпочалася щоденна праця зі встановлення розпорядку щоденного життя корпусу.

Всі розпорядження з влаштування закладу було покладено на полковника лейб-гвардії Фінляндського полку А. В. фон-Вольського, якого і було затверджено першим директором корпусу. В його першому документі від 12 листопада 1851 р.¹⁶ було детально викладено наказ начальника військово-навчальних закладів цесаревича Олександра Миколайовича з подробицями влаштування та відкриття Корпусу.

Впродовж листопада й грудня 1851 р. формувався особовий склад закладу, відповідальність за що було покладено на директора А.В. фон-Вольського. Військові дисципліни і стройову підготовку мали викладати ротні офіцери. Першими з них були ротні командири: 1 неранжованої роти – капітан Вихідцевський, 2 неранжованої роти – капітан Кемеровський; ротні офіцери: 1 роти – штабс-капітан Новосельський, поручик Редров, поручик Воїнов, 2 роти – штабс-капітан Мейндорф, поручик фон-Кремер, поручик Данильченко. Ад'ютант та поліцмейстер – поручик Єрмаков. Канцелярист – титулярний радник Янцен. Командир службової роти – поручик Голубов. Викладання навчальних дисциплін було покладено на цивільних осіб. Першими викладачами корпусу були такі:

За моральне виховання кадетів відповідали викладачі Закону Божого – для православних священник Колосов, а для католиків – патер Корізна. Російську мову викладали капітан Вихідцев і Березинський, іноземні мови – уроджені німці й французи. На той час це вважалося найкращим засобом їх засвоєння останніх. Так, французьку мову викладали Борель, Вейль, Бовільян, а німецьку – Равелін та Гаазі, Арифметику – Курдюмов, – малювання – Циммерман, скоропис – титулярний радник Янцен, танці – Ришар, спів – Сохновський. Ці три останні дисципліни було введено, аби різнобічно розвивати юнаків.

10 грудня було оголошено по корпусу перший список кадетів, направлених на навчання. Й того ж дня, переведені з 2-ї гімназії, вони були викликані до його приміщення для підготовки до дня відкриття закладу, а 28 грудня зараховано кадетів по ротах і відбувся перший наряд офіцерів на чергування.

З 1851 до 1857 р. навчання проходили у приміщенні 2-ї київської гімназії, а вже в останньому році побудову корпусу на Шулявці було закінчено, й 17 серпня кадати вперше відвідали своє нове приміщення.

Заклад, перебування в якому тривало 7 років, отримав на навчання близько 200 підлітків – дворян Південно-Західного краю у віці 9,5-12 років. У стройовому відношенні корпус складався з двох неранжованих рот, а в навчальному – поділявся на 1-й та 2-й класи. Вони у свою чергу поділялися на відділення, яких було сім: шість – першого підготовчого класу й одне – другого. Спочатку заклад отримав назву “неранжований”, що означало “корпус неповного складу”. Його повна назва звучала неранжований Володимирський Київський кадетський корпус.

Простежуючи умови його заснування, зауважимо, що, по-перше, цьому навчальному закладу надавалося великого значення як одному з шляхів залучення польського дворянства до взаєморозуміння з російською владою. Аби досягти цього, пропонувалося залучити польську молодь на навчання до кадетських корпусів. З часу виникнення ідеї Київського закладу до її реалізації минуло небагато часу, що пояснювалося бажанням російської влади якнайшвидше ввести місцевий демографічний потенціал до військових потреб імперії. Крім того, треба зауважити, що корпус влаштовувався за загальноросійськими зразками. При цьому не дозволялися жодні місцеві особливості.

Додаток

1851 р., жовтень 17. Подання начальника штабу військово-навчальних закладів генерал-ад'ютанта Я. Ростовцева головному начальнику

військово-навчальних закладів цесаревичу Олександрю Миколайовичу про можливість розташування новозатвердженого Київського кадетського корпусу у приміщенні 2-ї київської гімназії

Начальник штаба военно-учебных заведений, генерал-адъютант Я. Ростовцев на имя его высочества почтительнейше повергает на благообсуждение вашего высочества:

неранжированный Владимирский Киевский кадетский корпус 1.01.1852 года открыт быть может.

Ранее приготовить корпус к открытию по краткости времени нельзя.

1) Здания киевской 2-й гимназии до такой степени удобны, как будто нарочно были строены для двухротного кадетского корпуса, никаких капитальных переделок не требую, и корпус может быть в них помещен в настоящем их виде. Для большего удобства было бы полезно сделать только некоторые мелочные переправки по представленным планам на сумму 411 р. сер.

Переделки могут быть отложены до будущего лета. Будущим летом можно приступить к устройству в неранжированном Киевском кадетском корпусе двух церквей – православной и католической (взамен шести классов). Это потребует суммы до 2500 р. сер.

Неудобство зданий 2-й киевской гимназии состоит только в том, что они не вполне достаточны для помещения офицеров и прислуги корпуса.

2) 15 000 р. сер. необходимы корпусу для первоначального обзаведения, могут быть употреблены из дворянских пожертвований, но т.к. пожертвований этих в наличности ныне еще нет и результат сбора обозначится только к марту будущего года, а корпус откроется в январе, то для первоначального обзаведения и для содержания его в первой половине 1852 г. нужно будет выдать корпусу заимообразно 33 500 р. сер. (половину годового сбора) или из Государственного казначейства, или из капиталов военно-учебных заведений, находящихся в департаменте военных поселений.

Заем этот генерал-губернатор может покрыть в полтора года.

3) Сбор дворянских пожертвований с января 1852 г. начаться может, ибо в определениях дворянства трех губерний изъяснено, что сбор начинает поступать со дня открытия корпуса (без обозначения года), а так как неранжированный корпус есть начало корпуса главного, то и открытие его есть то же, что и открытие главного корпуса.

4) Здание 2-й киевской гимназии, равно как и большая часть ее обзаведения, устроены на счет пожертвований дворянства. Так как корпус предназначается для воспитания детей того же дворянства, то и самые пожертвования дворянства чрез обращение здания гимназии в здание корпуса главной цели своей не теряют.

5) Предварительно высочайше одобренный проект положения Неранжированного Владимирского Киевского кадетского корпуса по соображениям на месте оказался составленным верно.

На основании всех этих данных я в точном смысле инструкции вашего императорского высочества сообщил генерал-майору кн. Васильчикову для исполнения следующее:

1) Здание, занимаемое ныне 2-й киевской гимназией, обратить в помещение неранжированного Владимирского Киевского кадетского корпуса.

2) Новый корпус открыть 1 января 1852 года.

3) Предоставить губернским предводителям дворянства трех губерний (Киевской, Волынской и Подольской) избрать малолетних дворян означенных губерний в числе 200 в относительном размере пожертвованных дворянства каждой губернии и преимущественно нынешних воспитанников 2-й киевской гимназии, которые должны быть представлены в корпус за пять дней до его открытия.

6) Из имущества гимназии в имущество корпуса с пользой и по справедливости поступят только те вещи, которые приобретались на дворянские пожертвования, а именно: вещи деревянные, железные и медные, т.е. мебель на 200 человек в классах, спальнях, залах, столовой, лазарете и цейхгаузах, умывальники и кухонные котлы. Без остального же имущества гимназии корпус или может, или должен обойтись.

7) Для Киева по местной надобности одной дворянской (первой) гимназии недостаточно; существование 2-й есть необходимость для края; до решения сего вопроса, на основаниях испрашиваемых генерал-майором князем Васильчиковым, представляется для корпуса весьма возможным, а для гимназии благодательным уступить временно для классов сей последней до окончания нынешнего учебного курса, т.е. до 15 июня, 13-ти классов в среднем этаже с тем, чтобы сие помещение было отделено от кадетских комнат глухою перегородкой и всякое сообщение гимназистов с кадетами чрез то совершенно прекратилось. Чрез сей внезапный вывод гимназии и 583 ея учеников не произведет никакого замешательства, и Киев приобретет новый кадетский корпус, не лишаясь гимназии.

8) Помещение неранжированного Владимирского Киевского кадетского корпуса в отдельном здании требует некоторых перемен плана.

10) Устроить здание главного корпуса в правильном виде так, чтобы оба боковые крыла будут размеров одинаковых. Смета – на 35 000 р. сер.

11) Было бы весьма полезно для корпуса сохранить в своем владении часть берега пруда, уступленного Киевскому духовному ведомству (отделением этого пруда корпус лишен возможности устроить для воспитанников купальни, брать воду для прачечной, полоскать белье и водить лошадей на водопой; сверх того, снабжение корпуса водой посредством одних колодцев, которые при засухе могут иссякнуть, весьма ненадежно).

12) Приостановить продажу леса, примыкающего к кадетским зданиям (лагерь кадет, частные лица могут вырубить лес, составляющий ныне красу города, и корпус лишится возможности стоять возле него лагерем).

13) В проект возведения здания Владимирского Киевского кадетского корпуса не вошли сметы на устройство тротуаров вокруг зданий и мостовых на его дворах, что необходимо для соблюдения опрятности.

Подлинное подписал начальник штаба военно-учебных заведений

генерал-адъютант Я. Ростовцев

На подлинном собственной его императорского высочества рукой
написано: высочайше утверждено в Царском селе 17 октября 1851 г.

-
- ¹ **Завадский Н.** Владимирский Киевский кадетский корпус. 1851-1901 г. Исторический очерк. - К., 1908. - 108 с.
 - ² **Аустрин Г, Дубинский В.** Владимирский Киевский кадетский корпус //Военная Быль. - Париж, 1966. - №83, - С.23.
 - ³ **Крылов В.** Кадетские корпуса и российские кадеты. - СП б., 1998 - 671 с.; Кадеты и юнкера. Кантонисты. Марков А. Кадеты и юнкера.; Никитин В. Многострадальные. - М., Воениздат, 2001. - 262 с.
 - ⁴ **Бескровный Л.** Русская армия и флот в XIX веке. - М., 1973.
 - ⁵ **Зайончковский П.** Самодержавие и русская армия на рубеже XIX - XX ст.; *Его же.* Военные реформы 1860-1870 годов в России. - М., 1952.
 - ⁶ **Волков С.** Русский офицерский корпус. - М., Воениздат, 1993.
 - ⁷ **Петров П.** Главное управление ВУЗ. Исторический очерк. - СПб., 1902-1910.
 - ⁸ **Греков Ф.** Краткий исторический очерк военно-учебных заведений. - М., 191.
 - ⁹ **Лалаев М.** Исторический очерк военно-учебных заведений, подведомственных Главному их управлению.- СПб., 1880-1892. Ч.1-3.
 - ¹⁰ **Лацинский А.** Хронология русской военной истории. - СПб., 1891.
 - ¹¹ Державний архів м. Києва - Ф.112 - Оп. 1 - Спр.6 - Арк.. 1-5.
 - ¹² Там само. - Спр. 1. - Арк. 1-10.
 - ¹³ Там само. - Арк.. 12-15.
 - ¹⁴ Там само - Спр.6. - Арк. 1-3.
 - ¹⁵ Там само - Арк. 1.
 - ¹⁶ Державний архів м. Києва. - Ф.112 - Оп.1 - Спр.4 - Арк.. 1-5.

